

Nevarni totalitarizmi

Dr. Matevž Tomšič, foto: Matic Štojs

Dvajseto stoletje bo ostalo v zgodovini zapisano kot stoletje ekstremov in nasprotij. Na eni strani je človeštvo – vsaj njegov pretežni del – doseglo raven blaginje, ki ji ni primerjave v preteklosti. Poleg tega je ob koncu stoletja demokracija kot oblika politične ureditve vsaj v formalnem smislu postala globalen fenomen. Na drugi strani pa je to stoletje prineslo najbolj radikalno obliko omejevanja človekove svobode, kar jih je bilo v človeški zgodovini – totalitarizem. Ta je dobršen del stoletja obvladoval velik del evropskega kontinenta in se kasneje v svojih bolj ali manj predelanih pojavnih oblikah razširil tudi v druge dele sveta.

V obeh svojih pojavnih oblikah – nacizmu in boljševizmu – je povzročil na desetine milijonov žrtev ter strahotno materialno in duhovno opustošenje družb, ki si jih je podvrgel.

Logika totalitarne oblasti Hannah Arendt, verjetno najpronicljivejša preučevalka totalitarizma, vidi njegovo glavno značilnost v totalnem nadzoru in obvladovanju družbe v skladu s postulati utopične ideologije. Sama ideologija je po svoji naravi 'totalna', kar pomeni, da daje enovito razlago preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Totalitarna ideološka logika je tudi povsem ločena od izkustvene realnosti, kar pomeni, ni nič tako, kakor je videti, ampak je vse podrejeno višji entiteti, ki je vir razlag dejanskosti. Ta višja entiteta je v osebi totalitarnega vodje, ki je edini moralni razsodnik in ekskluzivni interpret dogajanja. Tako lahko dovčerajšnji prijatelji čez noč postanejo sovražniki (in obratno), dovčerajšnji heroji izdajalci, dovčerajšnje odlike zavržena dejanja. V skladu z izrekom glavnega junaka Bartolovega *Alamuta* Hasana Ibn Sabe ('nič ni resnično, vse je dovoljeno') postane vse spremenljivo, vse razpoložljivo z namenom v popolnosti obvladovati družbo in vsakega posameznika v njej. Temeljni cilj totalitarizma je namreč zatreti vsakršno individualnost, kreativnost, samoiniciativnost, skratka popolna dehumanizacija, kjer ljudje postanejo brezdušno orodje oblasti. Totalitarizem tako ne omejuje svobode, ampak jo ukinja.

Logika oblasti, ki temelji na nenehni indoktrinaciji in množičnem terorju, je lastna vsem zgodovinskim oblikam totalitarizma. V tem smislu sta nacizem in boljševizem tako rekoč siamska dvojčka, ki sta večino svojega obstoja napajala drug drugega. Pred dnevi smo si lahko na nacionalni televiziji ogledali odličen latvijski dokumentarec z naslovom *Sovjetska zgodba*, ki z brezkompromisno odkritostjo, tj. brez kakršnekoli relativizacije in opravičevanja v stilu 'postavljanja v širši kontekst', razgalja pravo naravo sovjetskega komunizma, predvsem v odnosu do svojega nacističnega klona. To, kar šokira, ni samo bestialna narava boljševiškega režima, ki je za uresničenje svojih načrtov uporabljal tako rekoč identičen arzenal metod uničevanja ljudi, od koncentracijskih taborišč, preseljevanja celih narodov, množičnih eksekucij, najbolj zverinskih oblik mučenja, medicinskih poskusov na ljudeh itd., kot so jih uporabljali nacisti (nekaj je k tej 'zbirki' dodal svojega, denimo načrtno izstradanje celih dežel), ampak njegova v nebo vpijoča dvoličnost, saj se je dolga desetletja razglašal za glavno silo v boju zoper nacifašizem, s katerim je na začetku prav zgledno sodeloval. Tako so bila razkrita malo znana dejstva, kot je podpis tajnega protokola med Hitlerjem in Stalinom, na podlagi katerega bi si medsebojno razdelila zasedeno Evropo, ter sporazum o sodelovanju med obema tajnima policijama, nemškim gestapom in sovjetskim NKVD, ki se je uspešno 'materializiralo' med drugim v izročitvi nemških političnih emigrantov, ki so se pred nacisti zatekli v Sovjetsko zvezo, v roke taistim nacistom (večina jih je potem končala v taboriščih smrti). Prikazani so bili tudi bizarni posnetki, ko sovjetski rdečearmejci paradirajo z ramo ob rami z esesovci ali ko sovjetski častnik pozdravlja svojega nemškega kolega – s stegnjeno desnico.

> Logika oblasti, ki temelji na nenehni indoktrinaciji in množičnem terorju, je lastna vsem zgodovinskim oblikam totalitarizma.

V luči teh dejstev se kaže skupna *forma mentis* obeh režimov in ideologij, na katerih sta bila utemeljena. Zato je bila njun dejanski sovražnik zahodna parlamentarna demokracija, utemeljena na svobodi posameznikov in njihovi medsebojni enakosti. Ta je s svojim individualizmom in na njem utemeljenem spoštovanju človekovih pravic pooseblјala njuno diametralno nasprotje. Predstavljala je oviro v njunih utopičnih načrtih po oblikovanju 'novega človeka', sprogramiranega po načrtu ene ali druge kolektivistične ideologije. Tako je bil tudi njun kasnejši spopad posledica tekmovanja za prevlado v svetu, ne pa kakšnih posebnih vsebinskih ali načelnih razlik. Oba režima sta bila po naravi stvari usmerjena v ekspanzijo, v širjenje in

O avtorju

Matevž Tomšič je leta 2002 doktoriral iz sociologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Sedaj predava na Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici. Znanstveno in raziskovalno se ukvarja s preučevanjem demokratizacije in družbenega razvoja, pri čemer ga zanima tudi problematika kulturne sfere, predvsem vloga intelektualcev in kulturne elite v politiki in javnosti. Ta čas sodeluje pri dveh mednarodnih projektih, ki se ukvarjata v vprašanji demokratičnega vladanja in medkulturnih odnosov v EU. Sam ali v soavtorstvu je napisal več deset znanstvenih in strokovnih prispevkov v domačih in tujih publikacijah. Poleg tega objavlja publicistične članke v različnih slovenskih medijih, največ v dnevniku Večer.

podrejanje drugih, tako da je na neki točki pač prišlo do konflikta med njima. Zato je komunistični 'antifašizem' nastal tako rekoč po sili razmer, in ne zaradi nekega notranjega vrednotnega antagonizma do nacifašizma.

Kult diktatorja Marsikdo se bo ob tem pisanju o totalitarizmu vprašal, ali je danes po vseh letih še vedno treba govoriti in pisati o tem. In nasploh o dediščini komunističnega sistema. Mar ni to obdobje že toliko časovno oddaljeno, da ne more več vplivati na dogajanje v družbi? Mar niso v skoraj dveh desetletjih, ki sta minili od prehoda v demokracijo, izginile mentalne strukture, ki so bile podlaga nekdanjemu nedemokratičnemu režimu?

Dogajanje zadnjih tednov kaže, da ni tako. Odkritje množičnega grobišča po vojni pobitih pripadnikov premagane strani v Hudi jami pri Laškem je, namesto da bi se vtisnilo v zavest slovenske javnosti kot opomin na proticivilizacijsko naravo komunističnega režima in s tem pripomoglo k dokončnem obračunu z njegovo dediščino, povzročilo pravi izbruh nostalgije in zagovorništva letega in njegovih nosilcev. Vrhunec je to početje doseglo s škandalozno pobudo ljubljanske vladajoče garniture, da slovensko glavno mesto znova dobi ulico, poimenovano po jugoslovanskem diktatorju Josipu Brozu Titu. Prav neverjetno je, da je treba po vseh teh letih, ob vseh znanih dejstvih o zatiralski naravi komunizma in zločinskih potezah njegovih nosilcev dokazovati, da si njihova imena ne zaslužijo, da bi simbolizirala slovenske ulice in trge. Vendar tovrstni bizarni predlogi zahtevajo prav to. Temeljijo namreč na abotni argumentaciji v slogu, da so takšna poimenovanja potrebna zato, ker 'je to del naše preteklosti, ki se je ne smemo sramovati'. Če pustimo ob strani dejstvo, da je v slovenski ne tako davni preteklosti marsikaj, česar bi se morali močno sramovati, bi po zgornji logiki morali dobiti svoje ulice in trge vsi, ki so kdaj vladali Sloveniji. Med njimi tudi Mussolini in Hitler. In še za Stalina bi se našel prostor – slovenski in jugoslovanski komunisti s Titom na čelu so bili ne nazadnje dolgo časa njegovi zvesti privrženci. Tudi to je del naše preteklosti, mar ne? Kot da ni poimenovanje javnih prostorov in objektov nekaj, kar naj bi bilo rezervirano za najzaslužnejše. Tiste, ki pooseb-ljajo vrednote, na katerih temelji življenje skupnosti. In komunistični diktator pač ne more simbolizirati vrednot svobode, demokracije in spoštovanja človekovih pravic, na katere deklarativno prisega samostojna Slovenija.

Z oživljanjem titoističnega kulta se Ljubljana izloča iz evropskega kulturnega okolja. Slavljenje diktatorjev je nekaj, kar sodi v kakšno prestolnico tretjega sveta, v Evropi pa kvečjemu kam na prostor nekdanje Sovjetske zveze. Vendar takšno ravnanje kar nekako sodi v kontekst zdajšnje mestne oblasti, zaznamovane z balkanskim provincializmom, jugonostalgijo in načinom vladanja, ki ga lahko označimo za mehko obliko samodrštva. Glede na to pravzaprav ni presenetljivo, da je županu Jankoviću Tito lahko celo vzor. Prav tako tistim, ki so se nagnetli okoli njega. In tudi precejšnjemu delu prebivalcev Ljubljane, če verjamemo nekaterim javnomnenjskim anketam. Prestolnica, ki bi morala biti zgled evropskosti in negovanja svobodoljubnih vrednot, se tako spreminja v gojišče kolektivističnih in avtoritarnih tendenc.

Poveden je tudi molk medijev in civilne družbe – tiste, ki se običajno kiti s svojo naprednostjo in se na vsa usta razglaša za varuha demokracije in človekovih pravic. Tisti, ki so Janezu Janši ves čas pripisovali avtoritaren način vladanja, ga označevali za despota in podobno, se ob aktualnem poveličevanju komunističnega diktatorja niti malo ne zganejo. Namesto tega raje preganjajo namišljene fašiste, ki da so glavna grožnja slovenski družbi (četudi ta strašni sovražnik nastopa v podobi skupinice zmedenih srednješolcev). Ne moti pa jih razobešanje ikon nekega drugega, prav tako zatiralskega režima.

Breme preteklosti Očitno je Slovenija ena od tistih držav, kjer je najteže razčistiti s komunistično dediščino. V tem se kažejo pasti 'mehkega prehoda', ki je temeljil na prepričanju, da je bil naš socializem povsem drugačen od tistega v drugih državah Vzhodne Evrope, tj. bistveno bolj dobrohotne narave, zato globoke spremembe v slovenski družbi niso potrebne. Kaj šele da bi bila potrebna kakšna sistematična demontaža ostalin nekdanjega režima. Posledica tega je ohranjanje sentimentov, ki jih je mogoče uvrstiti med prav te ostaline.

> Z oživljanjem titoističnega kulta se prestolnica slovenske države Ljubljana izloča iz evropskega kulturnega okolja.

Vzpostavitev sistema demokratičnih in svobodoljubnih vrednot je mogoča le na podlagi razjasnitve odnosa do nedemokratične preteklosti. Ni dovolj, da se objavijo dejstva o pravi naravi vseh oblik totalitarizma, če se to ne zakorenini v zavesti ljudi. Če to ne postane sestavni del njihovega moralnega glasu. Zato je o totalitarizmu treba govoriti, o njegovi nehumani naravi je treba ozaveščati ljudi. Filme, kakršen je *Sovjetska zgodba*, bi bilo treba uvrstiti v železni repertoar obveznega izobraževanja. D

